

**КРУПНИЦЬКИЙ Б. ЗІ СПОГАДІВ ІСТОРИКА / УПОРЯД.,
ВСТ. СТАТТЯ, КОМ. Д. ГОРДІЄНКА / ІНСТИТУТ
УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ. – К., 2017. – 144 с.**

2017 р. був ювілейним роком – сторіччя початку Української революції, що тривала на різних рівнях від 1917 до 1921 р., або й до 1923/24 років. Мабуть, найбільш символічними та знаковими для сучасних істориків, багато з яких брали та беруть участь у боротьбі з новітньою агресією Росії, є постаті їхніх колег, істориків, що у складі армії УНР виборювали українську державність. Одним з найвідоміших з цих істориків є Борис Дмитрович Крупницький (1894–1956), життя якого віддзеркалило основні етапи еволюції українських (підкреслимо – не “совєтсько-українських”) інтелектуалів першої половини ХХ ст. Життєвий досвід вихованця Київського університету (у тілі якого з 1919 р. й до кінця життя нив шматок комуністичного російського набою), яскравого представника західноєвропейської української гуманітаристики, науковця, схильного до аналітичності, синтезу, зокрема у поточному аналізі впливу на Україну тоталітарної комуністичної машини, не може не привертати підвищеної уваги, не приваблювати. Існує вже досить помітна кількість робіт, що свідчать про великий інтерес до постаті Б. Д. Крупницького. Повернувся в український, “материковий” інтелектуальний, націєтворчий простір з діаспорного історик у 1990-х рр. як козакознавець, дослідник доби І. Мазепи та П. Орлика. Згодом розпочалося його ширше осягнення. Передусім, варто згадати статті про Б. Д. Крупницького та публікації його робіт, підготовлені видатним сучасним київським історіографом О. В. Ясем. У 2013 р., на жаль, мізерним накладом, у Києві зусиллями “Української видавничої спілки ім. Юрія Липи” (відповідальний за випуск – відомий ідеолог новітнього українського націоналізму Віктор Рог¹), за фінансового сприяння Фондації Українського вільного університету в Нью-Йорку, ректорату УВУ у Мюнхені, видано великий збірник праць Б. Крупницького під назвою “Основні проблеми історії України”. У це видання, окрім однойменної історіософської праці історика, включено іншу брошуру такого типу “Історіознавчі проблеми історії України” та історіографічну роботу “Українська історична наука під совєтами”. У збірнику вміщено також ґрунтовні статті двох видатних українських істориків: передмову сучасного історика Ф. Г. Турченка та біографічний нарис про Б. Д. Крупницького з елементами спогадів, авторства його

¹ *Крупницький Б.* Основні проблеми історії України. – К., 2013. – 387 с. <http://ukrnationalism.com/the-nationalist-movement/book/history-book/1685-krupnytskyi-b-osnovni-problemy-istorii-ukrainy.html>

сучасниці, людини такої ж трагічної емігрантської долі, Н. Д. Полонської-Василенко.

Для мене Б. Д. Крупницький важливий як один з тих порівняно небагатьох дослідників, що замислювалися над широкими історіософськими проблемами історії України, позаяк вже тривалий час в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова на історичному факультеті читаю спецкурс “Українська історіософія”, де постаті історика, звичайно, відведено належне місце. До того ж, протягом ще тривалішого часу читаю спецкурси з української історіографії.

Це передусім зумовило мою увагу до новітньої актуалізації доробку Б. Д. Крупницького, яку здійснив помітний представник сучасної київської школи істориків, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України Дмитро Гордієнко. Попри досить молодий вік, цей науковець відомий різнобічністю своїх наукових інтересів, має такі цінні для нашого дуже важкого для науки часу якості, як ентузіазм, незгасну енергію, наполегливість у доведенні до завершення непростих з фінансового боку проєктів. Ці якості дали йому змогу стати провідним співорганізатором низки поважних наукових форумів, серед яких безумовно найважливішими є конференції, присвячені історії Криму; пам’яті П. С. Соханя, впродовж багатьох років директора Інституту археографії; Софії Київській. І що важливо: кожна з цих конференцій має як логічне завершення ґрунтовні й цінні наукові збірки, серед яких навіть своєю оптимістичною та націєстверджуючою назвою особливо вирізняється збірник “Наш Крим”². Усі ці видання привернули увагу колег і вже введені до наукового обігу. Головною галуззю інтересів Д. Гордієнка є, безумовно, візантиністика. Це специфічне та складне дослідницьке поле має незначну кількість adeptів в Україні. Звертаючись до інших аспектів історії, Д. Гордієнко, однак, демонструє ту ж саму ретельність. Зокрема, на своєрідне місце у структурі його творчих зацікавлень я би поставив близьку й мені історіографічну тематику. Передусім про це свідчать його історіографічні та археографічні розвідки, присвячені провідним українським візантиністам XIX – початку XX ст., вміщені ним у вже згаданому тематичному збірнику “Софія Київська: Візантія. Русь. Україна” (світ побачило вже 5 книжок/випусків)³. У цих статтях Д. Гордієнко засвідчив, на жаль і на подив не таке вже й поширене у постколоніальній Україні, прагнення включити істориків, причому тих, що не брали участі в українському національному русі, не вважали себе українцями, мали складну ідентичність, в українську традицію,

² Наш Крим = Our Crimea = Bizim Qırımımız. – К., 2015. – Вип. 1: Збірка статей за матеріалами Першої Міжнар. наук. конфер. “Крим в історії України”, присв. 700-літтю спорудження мечеті хана Узбека в Старому Криму / За ред. Д. Гордієнка та В. Корнієнка. – 264 с.; К., 2016. – Вип. II: Збірка статей за матеріалами Другої Міжнар. наук. конфер. “Крим в історії України”, присв. 160-й річниці капітуляції Росії у Кримській війні 1853–1856 рр. / Ред. кол. Г. Папакін (голова); за ред. Д. Гордієнка та В. Корнієнка. – 284 с.

³ Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. – К., 2014. – Вип. IV: 36. наук. пр., присв. 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844–1925) / Відп. ред. Ю. Мишик; упоряд. Д. Гордієнко, В. Корнієнко. – 760 с.; К., 2016. – Вип. V: 36. наук. пр., присв. 170-літтю з дня народження акад. Федора Івановича Успенського (1845–1928) / Відп. ред. Ю. Мишик; упоряд. Д. Гордієнко, В. Корнієнко. – 464 с.

мову, культуру, розглянути їх в контексті українських інтересів, ментальності, термінології, понять і навіть, згадуючи Д. Донцова, “сучасного політичного положення нації та наших завдань”. Вочевидь, у полі уваги Д. Гордієнка були і є постаті, які безумовно належали до числа українських істориків, ставили перед собою аналогічні завдання, як-от Б. Д. Крупницький.

У рецензоване видання невеликого формату і, на жаль, ще меншого накладу (лише 80 примірників, й тому чергового разу вся надія на “його величність” Інтернет) увійшла низка мемуарних нарисів як про доемігрантський, так і емігрантський період життя історика: роки навчання в Київському університеті Св. Володимира та Берлінському університеті Фрідріха Вільгельма, спогади про одного з його вчителів, суспільно-політичного діяча та історика Д. І. Дорошенка, суперечливої репутації українського історика, літературознавця та письменника В. П. Петрова. Як своєрідне “алаверди” виглядають спогади Б. Д. Крупницького про Н. Д. Полонську-Василенко, що, таким чином, суттєво доповнюють образ взаємин двох видатних істориків, доля яких була пов’язана з Києвом та Німеччиною. Цінною для істориків української культури періоду Другої світової війни є короткі спогади Б. Д. Крупницького про цензурні поневіряння у Третньому райху з приводу видання його “Історії України” у 1943 р. в Ляйпцігу. Таким чином, уперше маємо жанрово спрямовану публікацію частини, в даному разі мемуарної, інтелектуального доробку Б. Д. Крупницького, аналогічної реалізованому проекту видання мемуарної спадщини Н. Д. Полонської-Василенко⁴.

Порівнюючи мемуарну спадщину Б. Д. Крупницького та Н. Д. Полонської-Василенко, слід зазначити, що доробок жінки-історика (може, й саме тому?) за кількістю охоплених сюжетів, рефлексіями, емоційністю і т. п. виглядає глибшим та цікавішим. Принагідно зазначимо, що серед близького нам одеського мемуарного циклу істориків взірцями глибоких та стилістично чудових текстів є мемуари С. Я. Борового та нещодавно померлого професора, великого друга кримськотатарського народу та прихильника українців Д. П. Урсу⁵.

Не є такою карколомною і суто археографічна доля мемуарів Б. Д. Крупницького, адже всі зібрані та видані Д. Гордієнком спогади вже були раніше надруковані в західноєвропейських українських виданнях ще наприкінці життя Бориса Дмитровича, а спогади про навчання у Київському університеті були вже опубліковані В. А. Коротким та В. І. Ульяновським у 2000 та 2002 рр. (про всі ці факти первинних публікацій та републікацій зазначено у виданні Д. Гордієнка). Проте рецензент “Спогадів” Н. Д. Полонської-Василенко О. В. Ясь справедливо наголосив на не досить високих археографічних стандартах цього видання⁶. У цьому плані видання представника провідної археографічної установи України Д. Гордієнка виглядає бездоганим. Його важливими компонентами є ґрунтовна передмова, в якій видавець висловлює

⁴ Полонська-Василенко Н. Спогади / Упоряд., вступ. ст. та імен. покажчик В. Шевчука. – К., 2011. – 591 с.

⁵ Боровой С. Воспоминания еврейского историка / [Вступ. ст. М. Соколянского; примеч. и библиограф. коммент. В. Кельнера]. – М.; Иерусалим, 1993. – 383 с.; Урсу Д. П. Факультет: Воспоминания, разыскания, размышления. – Одесса, 2006. – 305 с.; його ж. Университет длиною в жизнь: Путь историка. – Одесса, 2016. – 504 с.

⁶ Ясь О. В. [Рец. на:] Полонська-Василенко Н. Спогади // Український історичний журнал. – 2012. – № 5. – С. 201.

цілком доречні міркування про важливість мемуарного жанру для пізнання внутрішнього світу історика, його інтелектуальної біографії. Я б тільки наголосив на зв'язку між зацікавленнями мемуарним жанром як історичним джерелом берлінського університетського професора Б. Д. Крупницького Штеліна, про що згадав Б. Д. Крупницький, та генезою аналогічних мемуарних зацікавлень самого українського історика. Головною мотивацією кожного історика при написанні ним своїх мемуарів є ця чітко усвідомлена фахова оцінка цінності мемуарів як історичного джерела. Отже, пишучи мемуари, історик “вбиває двох зайців” – апологетизує себе, маркує собі місце в історії, та, власне, пише історію у більш розкутому, аніж суто науковий, жанрі.

Окрім цього, Д. Гордієнко замислюється над специфікою мемуарних поглядів Б. Д. Крупницького, зокрема, про В. П. Петрова, відзначає те, що його мемуари не є прикладом “чистих мемуарів”, адже були опубліковані у різних емігрантських виданнях та зазнали редакторських правок. На нашу думку, останнє твердження потребує більш детального розкриття та уточнення. Навряд чи лише на підставі публікації в якомусь виданні можна розглядати певні мемуари як “не чисті” чи то пак менш достовірні, авторські, що напевно мається на увазі. Тоді вже краще повернутися до розмови про різницю між щоденниками та мемуарами. Слушними та дотепними, з нальотом трагігумору є зауваження Д. Гордієнка, на підставі прочитання відповідних спогадів історика, про не такі вже й суворі цензурні утиски у Третньому райху порівняно з цензурою більш тривалої, червоної, імперії зла, СССР та про нарікання Б. Д. Крупницького про “невеликий” у 2–3 тисячі примірників наклад своєї книжки, що справді виглядає як іронія для нас, нащадків.

Передмова супроводжується науковими примітками, посиланнями на праці сучасників Б. Д. Крупницького та сучасних історіографів. Ще одним важливим компонентом видання є ґрунтовні прикінцеві коментарі до спогадів та коментований іменний покажчик, що часто виглядає як міні-довідник про українських істориків першої половини ХХ ст. та їхніх сучасників і теж супроводжується коректними посиланнями на історіографію (наприклад, щодо В. П. Петрова згадано про новітнє узагальнювальне наукове дослідження херсонського історика В. М. Андрєєва). Все це дає підстави порівняти археографічне видання Д. Гордієнка з публікацією мемуарної спадщини ще одного (разом з Б. Д. Крупницьким та Н. Д. Полонською-Василенко) члена команди емігрантських українських “трьох мушкетерів” О. П. Оглоблина, яку здійснив Л. І. Винар⁷. Приваблює також й ошатність та вдало підібраний ілюстративний ряд видання Д. Гордієнка, що вирізняє й інші, вищезгадані, реалізовані ним видавничі проекти.

Отже, слід привітати рецензоване видання та йому подібні як такі, що розширюють інтелектуальний простір сучасної України, удоступнюють та популяризують маловідомі історико-біографічні джерела, без яких неможливо реалізувати завдання повноцінного повернення історичної пам'яті про наших видатних попередників. Знаємо, що Д. Гордієнко плекає подальші подібні наукові плани й проекти видань, й бажаємо йому успіхів у цій важкій та корисній справі.

⁷ Зокрема див.: *Мезько-Оглоблин О.* Дослідження та матеріали (до століття народження історика) / Ред. Л. Винар, упоряд. А. Атаманенко. – Нью-Йорк; Остріг; К.; Торонто, 2000. – 192 с.